

Edyta Sadowska

„Dzieci polskie czuwają...” : Harcerska nuta w wychowaniu i edukacji ku Ojczyźnie : Bliski i Środkowy Wschód 1941–1948

Edukacja - Technika - Informatyka nr 4(18), 84-89

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EDYTA SADOWSKA

„Dzieci polskie czuwają...”. Harcerska nuta w wychowaniu i edukacji ku Ojczyźnie (Bliski i Środkowy Wschód 1941–1948)

“Polish children know how to be prepared”. Scout’s tone in the upbringing and education for the Homeland (Near and Middle East 1941–1948)

Doktor, Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Zamiejscowy w Chorzowie, Polska

Streszczenie

Opracowanie przybliży aspekty związane z ideologią harcerską, systemem wychowania, metodami pracy harcerskiej czy prawem harcerskim w walce o wolność i niepodległość Ojczyzny. W warunkach trudnych i ciężkich dla psychiki dziecka oraz młodego człowieka harcerstwo niewątpliwie odgrywało ważną rolę w codziennym życiu w obozach i osiedlach polskich rozrzuconych po wielu zakątkach świata. Wychowanie postrzegane tu jako wychowanie w rodzinie harcerskiej to także wychowanie obywatelskie, patriotyczne, scalające i skupiające dzieci i młodzież na tułacznych szlakach.

Słowa kluczowe: harcerstwo, wychowanie, wspomaganie wychowania, wychowanie obywatelskie, Ojczyzna.

Abstract

The article describes aspects of the ideology of the scout as a way of education, scouting rules in the struggle for freedom and independence of the Polish.

In difficult conditions for the psyche of the child and a young man scouting undoubtedly played an important role in everyday life in the camps and polish settlements scattered over many parts of the world. Education is understood as family scout education, civic and patriotic education in integration and focusing way on children and young people wandering trails.

Key words: scouting, family in exile, education, support education, civic education, Homeland.

Wstęp

Przedmiotem rozważań w niniejszym opracowaniu uczyniono ideały wychowawcze obecne w metodach pracy harcerskiej z dziećmi i młodzieżą przebywającą w polskich szkołach i ośrodkach wychowawczych tworzonych na

Bliskim i Środkowym Wschodzie. Poczynione refleksje osadzono w ramach cezury historycznej, jaką stały się wydarzenia polityczno-militarne po 17 września 1939 r., tj. agresji Rosji Sowieckiej na Polskę, następnie etap tworzenia polskiej armii na Wschodzie pod wodzą gen. W. Andersa i moment ewakuacji wraz z wojskiem polskim cywilów: mężczyzn, kobiet i dzieci, na Bliski i Środkowy Wschód [por. Żaroń 1981]. Podstawą służącą opracowaniu w proponowanym kształcie są, w głównej mierze, kwerendy archiwalne przeprowadzone w Centralnej Bibliotece Wojskowej w Warszawie, literatura memuarystyczna oraz piśmiennictwo z zakresu przedmiotu rozważań.

Celem podjętych rozważań na bazie dokonanej interpretacji wybranych „jednostek tekstowych” jest próba ukazania, w szkicowym zaledwie zarysie, gdyż ramy artykułu nie pozwalają na ich głębszą interpretację, ogromu wysiłku i trudu, jakie zostały poniesione podczas tworzenia nowego Polaka. Polaka doświadczonego wojną i tęskniącego za Ojczyzną. Zawarte w przywołanych fragmentach wypowiedzi, także wybór dokumentów, mogą w pełni bowiem zaświadczyć o głębokiej tęsknocie za Ojczyzną, postrzeganą tu jako wyraźny element trwania i tożsamości każdego człowieka, szczególnie w czasie zagrożenia i wojny.

Metodą pomocną i wykorzystaną w opracowaniu stała się analiza krytyczna dostępnych materiałów i źródeł archiwalnych w postaci m.in. wybranych na potrzeby opracowania artykułów, dokumentów, rozkazów czy odezwo zamieszczanych na łamach polskich czasopism harcerskich, ukazujących się przy tworzonych na obczyźnie ośrodkach życia i kultury polskiej w latach 1941–1945 na Bliskim i Środkowym Wschodzie [por. Sadowska, Urbanowicz 2015; Czarnik 2012], takich jak: „Skaut. Czasopismo Związku Harcerstwa Polskiego na Wschodzie” i „Wytrwamy. Czasopismo Związku Harcerstwa Polskiego na Środkowym Wschodzie”. Interpretacji poddano także materiał ikonograficzny zawarty w ww. czasopismach.

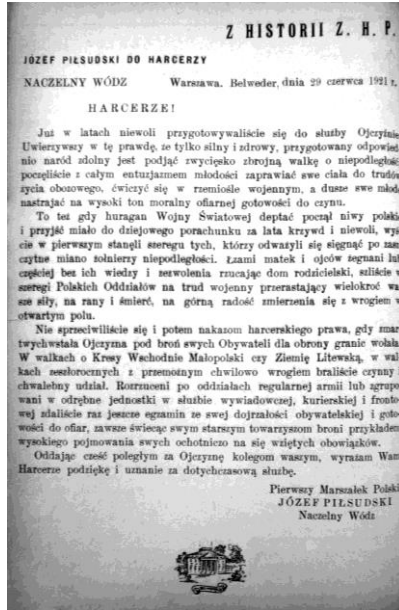
Ideal wychowania ku Ojczyźnie

Podstawowym zadaniem edukacji jest przygotowanie młodych ludzi do funkcjonowania w otaczającej ich rzeczywistości. Jest zatem oczywiste, że proces ten nie może przebiegać w oderwaniu od aktualnych problemów.

Zatem ideał, jaki realizowano w organizacji harcerstwa i zuchostwa na obczyźnie w latach 1941–1948, był zgodny z zasadami wychowawczymi II Rzeczypospolitej [por. Sadowska, Urbanowicz 2015]. Głoszono w nim hasła służby Bogu i Polsce. Miał to być ideał Polaka – obywatela, którego cechuje głęboka religijność, miłość do Ojczyzny, poczucie odpowiedzialności, honoru i godności narodowej, bowiem „Historia i przeżyte nieszczęścia potwierdzają, że: POLSKA – to coś większego – ponad największe stronnictwo; Polska – to coś większego – ponad największych ludzi w naszej historii; POLSKA – to nie tylko Naród, to nie tylko Państwo; POLSKA – to Naród i Państwo, z całą swą wiekową prze-

słością, mająca przed sobą SWE WIELKIE JUTRO. Bez wolności – żaden Naród nie będzie wielkim; bez niepodległości – nie ma WIELKIEGO PAŃSTWA” [Śliwiński 1943: 6].

Na fot. 1 przedstawiono list Marszałka Józefa Piłsudskiego do harcerzy z podziękowaniem im za służbę, poświęcenie ojczyźnie oraz trud wojenny.

Fot. 1. List Marszałka Józefa Piłsudskiego do harcerzy (Warszawa 1921)

Źródło: „Skaut” 1944, nr 99, s. 18 [CBW – sygn. 02946].

W kontekście szeroko rozumianych zadań wobec szkoły można skonstatować, iż „miała [ona – E.S.] wychowywać młode pokolenie Polaków, przepojone duchem obywatelstwa, obeznane z ziemią ojczystą, jej tradycją, zasobami i gospodarką. Obywateli przygotowanych i chętnych do pracy twórczej na wszystkich polach życia dla dobra Polski i współobywateli” [por. Owczarczyk 1986: 189]. Praca harcerska z dziećmi i młodzieżą na Bliskim i Środkowym Wschodzie rozpoczęła się już w oddziałach wojska polskiego od pierwszych dni jego istnienia [por. Daszkiewicz 1983; Englert, Witting MCMXCVII; Kliszewicz 1992 i in.].

Zadania harcerstwa wobec szkoły miały „obejmować całą młodzież [...]. Zorganizowana młodzież harcerska winna przyjąć na siebie, poza tym obowiązki jak np.: a) organizacja nauki własnej, b) czytelnictwo, c) wychowanie fizyczne pozaszkolne, d) utrzymanie porządku i dyscypliny, e) czynności gospodarcze i sanitarne, jak prowadzenie ksiąg i rachunków, układanie dań, zakup towarów,

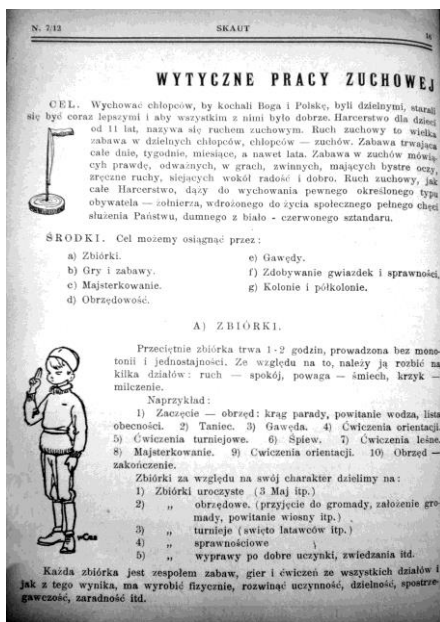
pomoc w gotowaniu, nakrywaniu, sprzątaniu, czystość zakładu i młodzieży, konserwacja bielizny i ubrań, naprawa sprzętu i w innych. Wszystko winno być prowadzone przez młodzież, tak by czuła cały ciężar spoczywającej na jej barkach odpowiedzialności” [Śliwiński 1943: 9].

Temu celowi ze wszech miar sprzyjała metoda wychowania harcerskiego [por. Kamiński 1948; Walczak 1971; Woźniakowa 1986] A. Kamińskiego, za podstawę której uznano przede wszystkim zainteresowania dzieci i młodzieży, a jej głównymi składnikami stały się gry i zabawy, zastęp, obóz, zdobywanie stopni, sprawności oraz przyroda. Istotą wychowania harcerskiego było kultywowanie wartości wychowawczej i kształcącej, nadającej grze reguły respektowane przez dzieci. W harcerstwie prawidła te precyzowały prawa, a sama metoda stwarzała warunki i zachęcała grupy rówieśnicze do gier i udziału w zabawach, a przez konieczność także przestrzegania reguł gry. Metoda harcerska uczyła umiejętności podporządkowania się normom społecznym w życiu, rozbudzała wolę do samowychowania, samokształcenia, zdrowej rywalizacji i do doskonalenia.

Nauczanie w duchu myśli pedagogicznej Kamińskiego polegało na wprowadzeniu do lekcji niektórych form pracy harcerskiej, takich jak: gra, zabawa, sprawności, system grupowy oraz atmosfera harcerska, dążąc przy tym do pełnej integracji. Sam autor metody harcerskiej był zdania, iż jej wprowadzenie do procesu dydaktycznego „przyczynia się do wzrostu aktywności uczniów, sprawności stają się bodźcami zachęcającymi do nauki, a praca w «gromadkach» rozbudza współzawodnictwo grupowe, zwiększa karność i skłonność do pomocy innym, wytwarza atmosferę przyjaźni między nauczycielami i uczniami” [Walczak 1986: 185].

Troska o przyszłość młodego pokolenia po wydarzeniach roku 1939 rozbudziła potrzebę stworzenia nowej ideologii dostosowanej do nowych warunków egzystencji. Należało działaniom tym nadać ożywiony ideowo charakter, wzbudzić poczucie racji istnienia i wyeksponować wyraźny narodowy cel, wzbudzić wiarę i entuzjazm. W istotę tych zadań doskonale wpisywało się harcerstwo, które było największą czy też jedną z największych organizacji polskiej młodzieży – dlatego to wielkie zadanie młodzieżowe siłą rzeczy stało właśnie przed nim w całej rozciągłości. Harcerstwo, tak samo zresztą jak każda inna organizacja społeczna, nie mogło się uchylać od pracy w zagranicznych skupieniach, pracy być może trudniejszej niż w kraju [Daszkiewicz 1983: 22]. Miało ono i tam podwójne zadanie do spełnienia: musiało pracować nad młodzieżą polską za granicą przede wszystkim wychowawczo, tzn. wyrabiać w niej duchową i fizyczną tężyznę oraz podnosić jej poziom etyczny, musiało poza tym wziąć na siebie zadanie, którym harcerstwo w kraju nie było obarczone – podtrzymywania polskości tej młodzieży [Daszkiewicz 1983: 23]. Harcerstwo w dużej mierze udowodniło swoją żywotność, wyzwalając w młodzieży duże pokłady inwencji i pomysłowości. Pełniło główną funkcję organizatora czasu

wolnego, inspiratora zajęć kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych. Młodzież realizowała się w zastępach i drużynach harcerskich, a młodsze dzieci w gromadach suchowych. Na fot. 2 zamieszczono wytyczne dla pracy suchowej.

Fot. 2. Wytyczne dla pracy suchowej.

Źródło: „Skaut” 1943, nr 7/12, s. 16 [CBW – sygn. 02946].

Czym było harcerstwo i jaka była jego teoria wychowania w trudnym wojennym czasie, dowiadujemy się, czytając na łamach „Skauta”: „Harcerstwo [...] stawia wysokie wymagania swym adeptom. Żąda ono, by całym życiem, a więc w każdej chwili, wszędzie, nie tylko w organizacji, żyli według określonego typu czy sposobu bycia. [...] Harcerstwo wkracza niepodzielnie, integralnie w całe życie wychowanka: i albo się jest harcerzem, albo się nim nie jest, choćby się do organizacji należało. Alternatywy innej nie ma: albo – albo. Od wychowanka wymaga się, by stale o tym pamiętał i żył, jak reguła wymaga” [Słaby Wilhelm 1942: 7].

Podsumowanie

Harcerską służbą społeczną stała się idea zadań mających na celu podniesienie poziomu życia na obczyźnie, a misja wychowania, w myśl realizacji postulatów wychowania państwowego, skłaniała, szczególnie harcerstwo emigracyjne, do walki o zachowanie polskości młodego pokolenia [Urbanowicz: 2009: 339–244].

Harcerstwo okazało się trafionym systemem wychowawczym, mającym na celu „integralne wychowanie pełnego obywatela człowieka, według dobrowolnie przyjętych przez wychowanka prawideł życia, opartych na chrześcijańskich zasadach moralnych wpajanych przez rówieśników pod kierunkiem starszych, metodą zabaw, gier i czynu zgodnie z etapami rozwoju psychicznego wychowanków, na łonie natury, w oparciu o stopnie doskonalenia się w ramach organizacji” [Słaby Wilhelm 1942: 6].

Literatura

- Czarnik O.S. (2012), *W drodze do utraconej Itaki. Prasa, książki i czytelnictwo na szlaku Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich (1940–1942) oraz Armii Polskiej na Wschodzie i 2 Korpusu (1941–1946)*, Warszawa.
- Daszkiewicz R.K. (1983), *Harcerstwo polskie poza granicami kraju*, Lublin.
- Kamiński A. (1948), *Nauczanie i wychowanie metodą harcerską*, Warszawa.
- Myśl pedagogiczna Aleksandra Kamińskiego*, red. E.T. Woźniakowa, „Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego” nr 43.
- Owczarczyk U. (1986), *Nowatorstwo poczynań Aleksandra Kamińskiego jako twórcy ruchu wychowawczego* [w:] *Myśl pedagogiczna Aleksandra Kamińskiego*, red. E.T. Woźniakowa, „Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego” nr 43.
- Sadowska E., Urbanowicz B. (2015), *Edukacja historyczno-kulturalna w Szkołach Junaków i Młodszych Ochotniczek (1941–1948)*, Częstochowa.
- [Słaby Wilhelm, hm] (1942), *Harcerstwo jako system wychowania*, „Skaut. Czasopismo Związku Harcerstwa Polskiego na Wschodzie” nr 3/4.
- Śliwowski B. (2010), *Harcerstwo – fundamentem mojego pedagogicznego zaangażowania*, „Nowa Szkoła” nr 7.
- Urbanowicz B. (2009), *Harcerstwo polskie wobec wychowania państwowego 1929–1939*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie”, seria: „Zeszyty Historyczne” t. X.
- Walczak M. (1971), *Praca w drużynie wychowawczej*, „Życie Szkoły” nr 9.
- Walczak M. (1986), *Aleksander Kamiński, twórca metody wychowania harcerskiego* [w:] *Myśl pedagogiczna Aleksandra Kamińskiego*, red. E.T. Woźniakowa, „Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego” nr 43.
- Żaroń P. (1981), *Armia polska w ZSRR, na Bliskim i Środkowym Wschodzie*, Warszawa.